

AZ ATOMTUDÓS MINT KOMPONISTA

Az 1960-as évek elején a családi 78-as fordulatú gramofonlemez-tárban mintegy ezer más felvétellel egyetemben megvolt a kor egyik futó, talán „futtatott” slágere, az „Ezüstgítár”. A szám a mintegy 55-60 órányi családi repertoárban emlékezetem szerint nem túl sokszor került a Tonalit lemezjátszó korongjára. Lukácsi Margit és a Jereb együttes felvétele (M 3922-es felvételi matrica, Qualiton T-7403-a) nem igazán tartozott a napi egy-kétórás, házi lemezkoncert „kötelezően meghallgatandók” listájára, mint mondjuk Martiny Lajos, Tabányi Mihály, Holéczy Ákos, akkor már akár több évtizede koptatott jazz- és nemjazz felvételei.

Azután a darabot, mint kompozíciót a felejtés homálya feledtette sok-sok évtizeden keresztül, bár voltak különböző, sárga- és kék- címkés/labelés mikrolemezes változatai is (Qualiton LT 102), ám ezek megvételét már mellőzte atyám lemezvásárlói pénztárcája. Megjegyzem, hogy a „Silver Guitar” címmel futott változat – mint mostanában sikerült kideríteni – számos nyugat-európai és észak-amerikai államban is magyar exportcikk-ként, azaz dollárbevételt hozóan, futott be némi karriert.

Eljött 2022, amikor már jó fél évszázada foglalkoztam magyar hanglemeztörténeti kutatásokkal, beleértve oly’ rég felejtésre ítélt cégeket, mint az Első Magyar Hanglemezzgyár², vagy a „Diadal” Hanglemezzgyár³ és a Sternberg cég⁴.

És akkor elém került egy cirillbetűs korong (Мелодия 35852), amelyet – gyanútlanul – rögvest feltettem a lemezjátszóra, hátha.... mert, hogy a lemezen szereplő magyar zenekarnak (Венгерский джаз секстет под упр. Т. Балаша) igencsak kevés felvételét ismertem itthonról is, nemhogy idegen országból. És nyertem! Mert, hogy a lemez egyik oldalán szereplő „Серебряная гитара” nem más volt, mint az egykori sláger, az „Ezüst gitár” igen figyelemreméltó szovjet felvétele, még 1960. szeptemberéből.

A nem túl jazzes hangfelvételen Balassa P. Tamás zenekara játszott. A tangóként aposztrofált Balassa-felvételt azután jónéhány különböző présüzem labeljeivel ellátva is megjelentem a neten, azaz egyértelmű lett számomra, hogy az „Ezüst gitár” hangfelvétele

¹ **Simon Géza Gábor** (beceneve: SGG) zene- és hanglemeztörténész, zenei újságíró és producer, zenei könyvtáros, elismert diszkográfus.

² dr. Marton Gyula- dr. Bajnai Klára: Első Magyar Hanglemezzgyár – Premier Records. Hungarian Gramophone Record Discography 1. Jazz Oktatási és Kutatási Alapítvány, Budapest, 2008.

https://adt.arcanum.com/en/view/SimonGezaGaborKonyvei_19/?pg=0&layout=s

Simon Géza Gábor: Az Első Magyar Hanglemezzgyár vázlatos története. A 2002-ben megjelent CD (Pannon Archív PA 6666) bookletjének teljes eredeti tanulmánya. In: Uő: „Szösszenetek” a jazz- és a hanglemeztörténetből. Gramofon Könyvek, Budapest, 2016., p.278-288

https://adt.arcanum.com/en/view/GramofonKonyvek_Szosszenetek/?pg=289&layout=s

³ dr. Bajnai Klára – Simon Géza Gábor-Borsos Tibor: A „Diadal” Hanglemezzgyár története és diszkográfiája, Jazz Oktatási és Kutatási Alapítvány, Budapest, 2010.

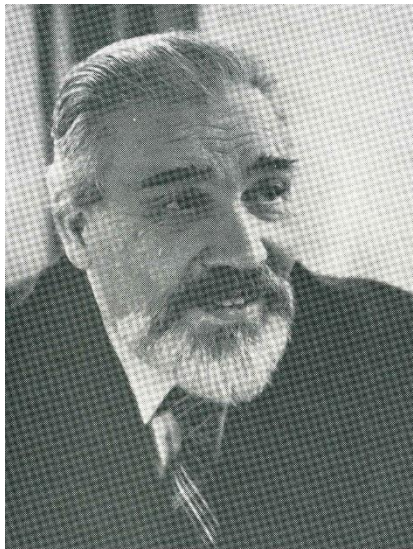
https://adt.arcanum.com/en/view/SimonGezaGaborKonyvei_17/?pg=0&layout=s

⁴ dr. Bajnai Klára- Borsos Tibor- Simon Géza Gábor- dr. Török Róbert: A Sternberg császári és királyi udvari hangszergyár története és gramofonlemezeinek diszkográfiája, Jazz Oktatási és Kutatási Alapítvány, Budapest, 2017

https://adt.arcanum.com/en/view/SimonGezaGaborKonyvei_29_sternberg/?pg=0&layout=s

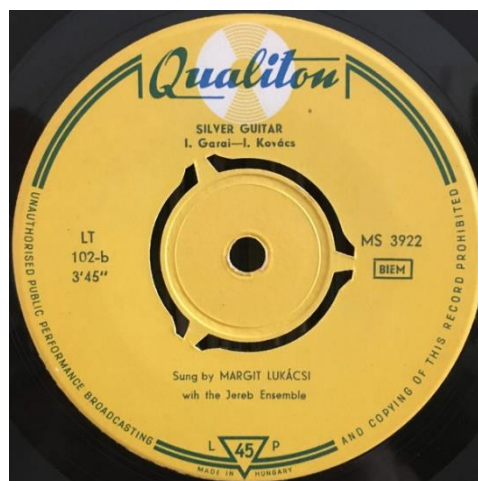
nemcsak a világ nyugati, hanem keleti felében is jelentős siker lett. Még hozzá nem egy helyi zenészcsoport helyi ízlésnek átírt változatában, hanem egy magyar kisegyüttes előadásában.

Elkezdtem kutakodni az után, hogy ezt a dalt kik szerezték, hogyan született meg az első változat, és így tovább. Az eredmény több mint mellbevágó volt! Kiderült, hogy a zeneszerző egy magyar atomtudós(!), dr. Kovács István (Budapest, 1913. december 16. – Budapest 1996. június 8.), Kossuth- és Állami díjas atomfizikus, a Központi Fizikai Kutatóintézet (KFKI) létrehozója, első igazgatója, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a New York-i Tudományos Akadémia tagja. Ráadásul Kovácsnak ez az egyetlen bejegyzett, ám annál nagyobb sikert aratott kompozíciója, amelyet a világban sok helyen nagy sikerrel játszottak.

Kovács István

A szövegíró pedig nem más volt, mint sok-sok népszerű sláger zeneszerzője és/vagy szövegírója, Garai Imre (Budapest, 1905. május 24.– Budapest, 1969. szeptember 29.). Ő 18 esztendősen megnyerte Magyarország ifjúsági birkózó bajnokságát, még hozzá nehézsúlyban. Mintegy ötszáz kompozíciója közül a legismertebbek a „Seherezáde” (Putnoky Gábor, A Magyar Rádió Tánccsoportja, 1958, MHV T 7286), az „Írógépen lekopogom” (Kerényi Gabi, Körmendi együttes, 1962, Qualiton EP 7180), „A csongrádi kisbíró unokája” (Kovács József, Táncdalfesztivál '68, Fesztivál Szimfonikus Tánccsoportja, Járóka Sándor és cigányzenekara, 1968, Qualiton SP 505). Emlékiratai „Sláger. Egy táncdalszerző vallomásai” címmel (visszaemlékezések, Budapest, 1966) jelentek meg.

Az „Ezüst gitár” születésének egy fontos fázisáról, amelyre Garai Imre zeneszerző budapesti lakásában egy reggel került sor, így vallott az életrajzi kötetében dr. Kovács István:

„Leültem zongorázni. Eljátszottam egy melódiát, ami már régen meg volt bennem.

Garai felkapta a fejét.

- Mi ez? Külföldi szám?
- Nem, csak néha szoktam pilinckázni... Azt hiszem, az enyém...
- Abbahagyta a söprést. ledobta a lapátot. A szemét lefordult róla a szőnyegre. Odaállt mellém.
- Játssz el még egyszer! Érdekes az indítása!

Eljátszottam.

-Van ennek szövege?

- Nincs.
- Nincs? [...] Egyszer majd csinálunk belőle valamit.

Eltelt fél év. Nyáron Széplakon hevertünk bágyasztó délutáni kánikulában, amikor eszébe jutott az az esős téli este.

- Emlékszel, Pista, amikor ott aludtál nálunk? Megbeszéltük, hogy írok ahhoz a dallamhoz szöveget. Megvan a kottája?
- Nincs. De elfütyülöm.

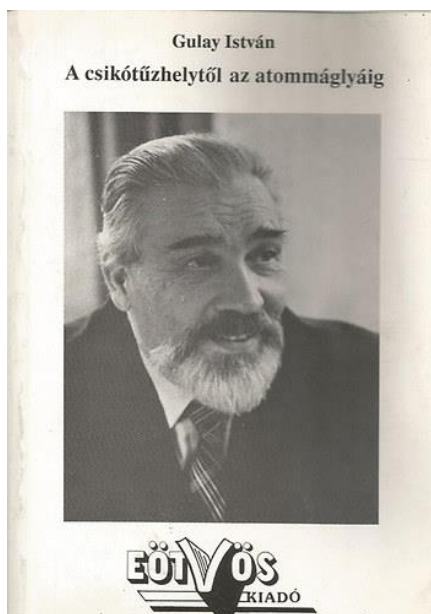
Lekottázta. Két óra alatt megírta hozzá a szöveget.

Este felpattant, áthívott a Zöldfa Vendéglőbe, ahol a zenekar természetesen jól ismerte, és átadta a kottát a szöveggel a zenészeknek: 'Játsszátok el!' Azok nagy megtiszteltetésnek vették, hogy a 'nagy Garai' legújabb dalát nekik adja első eljátszásra.

Felhangzott a dal. Furcsa volt hallanom a saját zenémet. Aztán hazamentünk [...]

Júliusban fölvtették az Ezüstgitárt hanglemezzre. „⁵

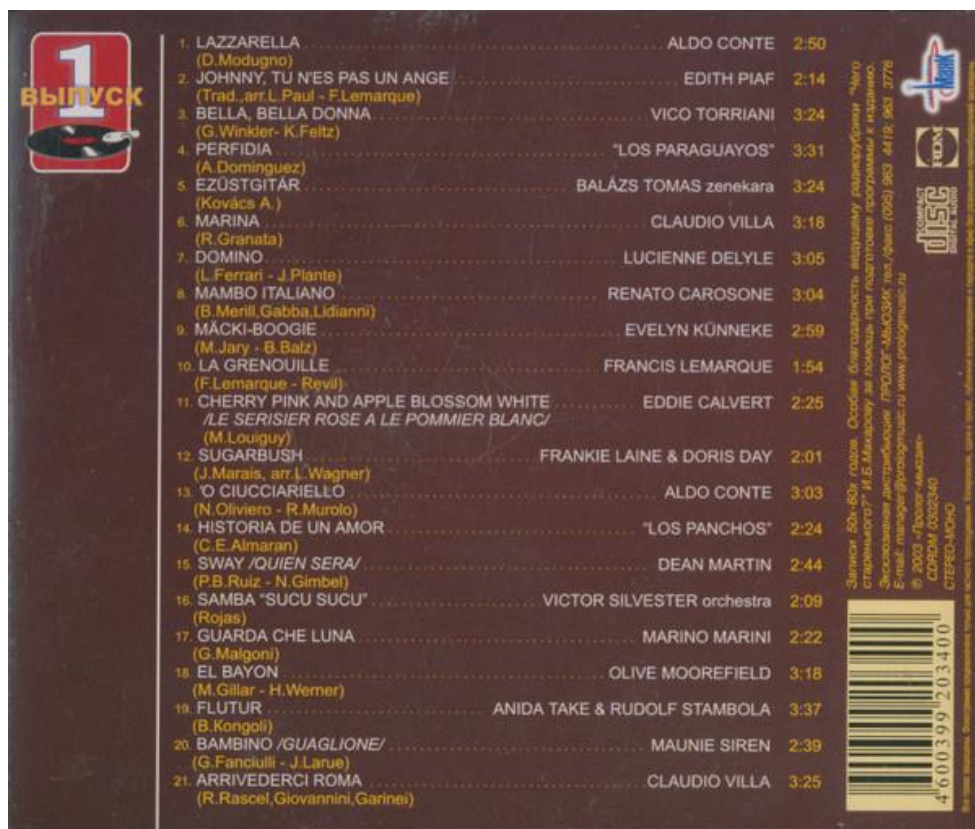
⁵ Gulay István: A csikótűzhelytől az atommáglyáig (Kovács István Kossuth- és Állami díjas atomfizikus regényes életrajza). Eötvös Kiadó, Budapest, 1988., p.116

A végleges, később ténylegesen kiadott hangfelvételre valójában 1959. június 25-ikén került sor, méghozzá – mint ez az egykorú felvételi naplóból egyértelműen kiderül – „szöveg miatt ismételve”. Az immár második változatot 14 és 17 óra között rögzítették a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (M.H.V.) Budapest, VII. kerület, Rottenbiller utca 32. szám alatti stúdiójában. Jegyezzük meg, hogy a stúdió még napjainkban is, azaz 63 év múltán is változatlanul hangfelvételi bázisstúdióként működik.

A kompozíció továbbélésének külön érdekessége, hogy dr. Kovács István – mint az az idézett kötetből kiderül, különböző hazai és külföldi kiadásokról is tudott. A franciák például „Guitare d’or”, azaz „Aranygítár” címmel adták ki a népszerű komponista és zenekarvezető, Henry Leca együttesével a „Fabuleuse Partie - 50 Succès De Danse” című LP-jükön (RCA Victor 530.046 M).

Ugyanakkor úgy tűnik, hogy még a híre sem jutott el hozzá annak, hogy nagyszerű szerzeményét a Balassa együttessel igen nagy példányszámban forgalmazták a Szovjetunióban. A horrorisztikus szerzői jogdíjakból sem tűnt fel ez neki. Pedig öt esztendő alatt annyi jogdíjat kapott, hogy abból – az akkori körülmények között! – két autót is vehetett volna:

„Nem ámtás, hogy az Ezüstgítárért többet kaptam, mint a Kossuth-díjért és az Állami Díj I. fokozatáért együttvéve.”⁶

S ez csak az első öt esztendő volt, amikor még csak 78-as fordulatú, „jó öreg” sellaklemezek forogtak a gramfonlemez-játszók tányérján.

S akkor tegyük hozzá, hogy ez a Balassa-felvétel a Youtube egyik jelentős magyar sikere. 2022. december negyedikéig már több mint 494 ezer megtekintést/meghallgatást vonzott. 2023. február 16-án pedig már 530 692 megtekintést/meghallgatást regisztrált a számláló⁷.

2022. augusztusában szintén a youtube-ra került fel egy Balassa mikrólemez egyik oldala (Венгерский джаз-секстет п.у. Томаша Балаша, солистка ЭДИТ СЕНДИ, часть первая, Д-6934)⁸. A nyitószám itt is az „Ezüst gítár”.

Kevés magyar zeneszerző és magyar együttes mondhatja el magáról, hogy szerzeménye, illetve előadása még több mint fél évszázad elteltével is(!) fogyaszthatónak ítélik a nagyközönség számára. Dr. Kovács István, Garai Imre és a Balassa együttes tagjai már csak az

⁶ uo., p.120

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=azq0bjcK8JI>

⁸ https://www.youtube.com/watch?v=k4_H9x6UebU&t=19s

égi csatornákon csodálkozhatnak azon, hogy egy negyvennégy számos dupla CD-n ([Дискотека У Радиолы RDM](#) – CDRDM 0312413AB), koruk igazi világsztárjaival egy sorban szerepelnek. Ray Conniff, Dalida, Tom Jones, Yves Montand, Edith Piaf, The Shadows, Vico Torriani – hogy csak a még manapság is meglehetősen jól csengő neveket említsem. S hozzáteszem, hogy az ezúttal Balázs Tomas zenekara néven szereplő csapat az első CD kedvesinálói közé tartozik, hiszen a 5. hangfelvétel kötődik hozzájuk.